

Historische en politieke beschouwingen rondom welzijnswerk

I. SITUERING VAN DE PROBLEMATIEK

De zogenaamde welzijnssector krijgt meer en meer aandacht in de huidige maatschappijontwikkeling. Ten dele is dit het gevolg van de onvrede met deze ontwikkeling die resulteert in een groeiend besef van het gebrek aan welzijn - zelfs bij gedeeltelijke en zeer onrechtvaardig verdeelde welvaart -; ten dele ook van het groeiend belang van de tewerkgestelden in deze sector, voor het ogenblik nog aangevuld met het lapmiddel tegen werkloosheid, het B.T.K. (het zgn. plan Spietaels), waardoor nog eens ten overvloede bewezen wordt welke leemten op dit terrein bestaan.

Toch schijnen de meeste welzijnswerkers zich niet zo gelukkig te voelen met deze evolutie: velen zijn ontmoedigd, ze "zien het niet meer zitten", ze verlaten het beroep of verschuilen zich in een roetienetwerk, zelfs bij niet-radikalen is een kritische tendens onmiskenbaar (zie hierover bv. het opstel van G. Pearson "Making Social Workers: Bad Promises and Good Omens" in Bailey & Brake). Toch leidt dit onbehagen meestal niet tot diepergravende analyse, en het sociaal werk gaat verder alsof de moreel-politieke discussie over de functie ervan niet zou bestaan. Soms is het alsof de meeste welzijnswerkers die vraag naar de functie van hun bezigheden uit de weg gaan. Toch kan deze confrontatie niet vermeden worden, op voorwaarde dat de functiebepaling niet abstrakt-teoretisch gebeurt, maar wel binnen de welafgebakende kontekst van plaats, tijd en klasse.

Als motivering van welzijnswerk worden SOCIALE PROBLEMEN aangehaald : kindersterfte, woonomstandigheden, bejaarden, gehandicapten, buitenlandse arbeiders, kansarme milieus... om slechts enkele van de klassiekste te noemen. De voorwaarden waaronder dergelijke problemen ontstaan zijn van drieërlei aard : 1° sociale verwachtingen (normen, regels...) worden verbroken 2° met zulke frekwentie dat dit bezorgdheid opwekt en 3° actie vraagt. Aan de hand van bv. een vergelijking over het aantal bejaarden vroeger en nu of van het tot probleem worden van intelligentietekorten kan de relativiteit van dergelijke problematiek in tijd en ruimte gemakkelijk aangetoond worden (vooral in verband met de tweede voorwaarde).

Nu zijn er bij studie en aanpak van sociale problemen twee fundamenteel verschillende invalshoeken mogelijk. Ofwel gaat men zoeken naar midelen om de "sociale orde" te herstellen of ten minste om de wanorde te kamoufleren : dit kan bv. gebeuren door degene die de normen overtreedt (de "deviant") voor te stellen als een individueel en psychologisch te bestuderen geval (een opstandig kind wordt als lastige puber beschreven, zodat de vraag naar de eventuele gerechtvaardigheid niet meer gesteld wordt; idem voor maatschappijkritische en politiek bewuste volwassenen, die als verlate pubers, eeuwig malcontenten of karakteriële raddraaiers afgeschreven worden). Ofwel is dergelijke studie integendeel een manier om de sociale orde te demistifiëren : wat zegt een sociaal probleem over de maatschappij waarin het voorkomt, in welke mate wijst het op failliet en mislukking van de heersende maatschappijordening en op de weigering of het onvermogen van sommigen om erin ingepast te worden ? De hiernavolgende beschouwingen zijn ingegeven door de tweede optie op sociale problemen.

II. WELKE MAATSCHAPPIJVISIE ?

Het is niet mogelijk, de maatschappij waarin het welzijnswerk zijn funktie heeft, te beschrijven zonder van een bepaalde vizie uit te gaan. Men kan hiervoor bv. werken met hetzij een harmonie-model - met klemtoon op sociale orde en consensus -, hetzij een konfliktmodel - met klemtoon op het naast en tegen elkaar bestaan van verschillende belangen en verschillende waarden. Hier wordt gekozen voor een konfliktmodel, vermits dit meer kansen schijnt te bieden om de maatschappij waarin wij leven te beschrijven aan de hand van de botsing van tegengestelde belangen : die van machthebbers en die van machtelozen, die van de beheersers van de produktieverhoudingen en die van wie er afhankelijk van is.

De konflikten op het gebied van belangen en waarden doen zich voor in een bepaalde historische fase van strijd. De vraag naar de funktie van de welzijnswerker dient dan ook geformuleerd te worden tegenover de specifieke problemen van een specifieke, historisch gesitueerde maatschappij. Op elk moment bestaat er een wisselwerking tussen het welzijnswerk en andere gebeurtenissen die zich binnen die maatschappij voordoen. Wie dit uit het oog verliest, werkt mee aan de versluiering van het ideologisch karakter ervan. Indien integendeel het welzijnswerk gesitueerd wordt in een kapitalistische, burgerlijke, hoogindustriële maatschappij, bestaat de kans de verwevenheid met bourgeoiswaarden en met kapitalistische welvaartsmodellen duidelijker te stellen.

III. MAATSCHAPPELIJKE ACHTERGRONDEN VAN DE SOCIALE PROBLEMEN.

Bij studie van het maatschappelijk werk botst men vaak op eenzelfde vaststelling : een bepaalde maatschappijordening veroorzaakt bepaalde

problemen en kreëert eveneens de instanties om die problemen aan te pakken (voorkomen, behandelen, uitroeien); door deze aanpak werken deze instanties regelmatig zelf weer probleemscapend. Een paar voorbeelden kunnen dit schematisch illustreren. Prestatiegerichtheid, concurrentie, jacht naar geld en naar promotie - allemaal componenten van instandhouding of 'vooruitgang' in deze maatschappij - veroorzaken een onophoudelijke stress, die gemakkelijk aanleiding geeft tot psychische storingen; wanneer de psychiatrische hulpverlening - zowel de psychiaters als de instituten - zich hiermee gaat bezighouden, ontstaan de risico's rondom psychiatrische (ex-)patiënten zoals etikettering, stigmatisering, diskriminatie, integratieproblemen. Bepaalde vormen van misdadigheid vertonen een duidelijke samenhang met de sociale ongelijkheid; wanneer juridische sanktionering gebeurt en het kriminologisch apparaat in werking treedt - langs politie en gevangenen om - ontstaan gelijkaardige risico's wat bv. stigmatisering en isolering van gevangenen en ex-gevangenen betreft.

Een laatste voorbeeld, dat zich eerder op het pedagogisch vlak beweegt : wat men 'het seksueel probleem' gaan noemen is - onwetendheid, taboering, onderdrukking en repressie -, leidt naar ongezonde toestanden vol frustraties, angsten en onbegrip; wanneer begrijpelijkerwijze pogingen gedaan worden om hier iets aan te verhelpen langs seksuele voorlichting en hulpverlening om, blijft men onvermijdelijk in een artificieel gebeuren hangen en wordt seksualiteit nog evenzeer of meer tot een aparte sektor van menselijke gedragingen en gevoelens gemaakt.

De vraag dient gesteld of niet elke vorm van hulpverlening in deze valkuil terecht moet komen : meewerken aan de problematisering van wat ze wil oplossen.

In elk geval verdient het de voorkeur, problemen te zien als maatschappelijk gekreëerd; indien ze echter voorgesteld worden als absoluut en los van de omringende maatschappij, m.a.w. indien ze

gereïficeerd worden, geldt deze voorstelling meestal als rechtvaardiging voor 'moreel onaantastbare' welzijnswerkers die hun taak in louter technische termen willen beschreven zien.

IV. INRICHTING VAN HET WELZIJNSWERK

4.1. Ambivalentie van het welzijnswerk.

Binnen de kapitalistische maatschappij werd en wordt het welzijnswerk ingericht door de burgerij als heersende klasse - al dan niet langs de staat om. Eigenlijk is het dus bedoeld in dienst van het kapitalisme en daar situeert het zich ook vaak. Door het feit echter dat de welzijnswerker zich hoofdzakelijk tot vertegenwoordigers van de arbeidersklasse richt en zich zelfs met de behoeften en belangen ervan kan identificeren, dringen ook de belangen van de arbeidersklasse - zoals die ondermeer door kollektieve strijd gewonnen zijn - in het welzijnswerk binnen. Deze tegenstelling bepaalt het dubbelkarakter van het welzijnswerk en trouwens van alle agogische activiteiten (activiteiten die op beïnvloeding gericht zijn, hetzij van kinderen - pedagogie -, hetzij van volwassenen - andragogie). Ze is een belangrijk thema in Michielsens historische studie "De burger als andragoog", waaruit heel wat geput is voor deze beschouwingen.

4.2. Vormen van agogisch werk.

Michielse situeert het andragogisch werk op drie terreinen (uitbreiding naar het pedagogische is zeker mogelijk).

- a/ Binnen de direkte produktiesfeer : alle beïnvloeding van (toekomstige) producenten ten dienste van de bedrijven (scholing en vorming van werknemers, bedrijfs- en organisatie werk, personeelswerk, bedrijfsmaatschappelijk werk).
- b/ Binnen de reproductiesfeer : de door de bourgeoisie in het leven geroepen openbare opvoe-

ding (in scholen en andragogische instellingen), in verbinding met andere welzijns-activiteiten (zoals bv. materiële hulpverlening en gezondheidszorg).

- c/ Binnen klasseorganisaties, wat kan gebeuren als aanvulling bij en/of in dienst van de eigen strijd.

4.3. Factoren die de inrichting beïnvloed hebben.

In de eerste plaats dient hier gedacht een de objektieve eisen van de produktie : verbetering en verandering van de produktie eisen gezondere en beter onderlegde arbeiders; hieruit volgen inspanningen in de richting van gezondheidszorg, hygiëne, veralgemeend en efficiënter onderwijs. Een tweede faktor, die een enorme invloed gehad heeft op de ontplooiing en ontwikkeling van de welzijnssektor, ligt bij het optreden van de progressieve vleugel van de bourgeoisie, die vooruitziender dan de konservatieven allerlei initiatieven ontwerpt om de vernietiging op lange termijn van het kapitalistisch systeem tegen te gaan. Ten slotte - en hier duikt weer het dubbelkarakter op - moet ook nog rekening gehouden worden met de strijd van de arbeidersklasse zelf - strijd voor het bestaan en voor het behoud van haar verworven rechten.

4.4. Inrichtende macht.

De vroegere familie was ruimer dan het latere kerngezin. Ze vormde veel meer een produktie- en opvoedingseenheid, waar arbeidsplaats en leefgemeenschap ongeveer samenvielen - wat zich bv. manifesteert rondom de wijze waarop een vak aangeleerd werd. De leden konden erop terugvallen in geval van ziekte, van ongeval, van scheiding en van ouderdom. De verschuiving van familie naar kerngezin (zoals die vooral in de hand gewerkt werd door de 19de-eeuwse industrialisatie met o.m. behoefte aan mobiele arbeidskrachten) en het verderschrijdend funktieverlies van het gezin hebben de inrichting van welzijnswerk

meer en meer naar de staat toegespeeld - een trend die we trouwens ook nog in veel andere sectoren van het maatschappelijk leven terugvinden.

V. DE SOCIALISATIE NAAR EEN NIEUW MENSBEELD ONDER HET KAPITALISME.

Er bestaat reeds een zeer omvangrijke literatuur over het nieuwe mensbeeld dat in de 16de - 17de eeuw vorm begint te krijgen onder impuls van de behoeften zoals die vastgelegd worden door een nieuwe economische ordening, het kapitalisme. Er kan hier slechts even herinnerd worden aan de werken van Elias, Fromm, Tawney, Weber, Foucault en vele anderen, die vanuit soms zeer verschillende invalshoek en ideologie geweest hebben op de wisselwerking tussen die nieuwe sociale structuren en een nieuwe mentaliteit. Het nieuwe mensbeeld is gecentreerd rondom "rationaliteit", al wordt hiermee meestal slechts een bepaald tipe redelijkheid met klemtoon op produktiviteit bedoeld. De studie van het verschijnsel deviantie wijst op de grote moeilijkheden bij het scheppen van dit nieuwe tipe mens : door één, nogal eng mensbeeld voor te houden, scheidt de burgerlijke moraal zelf "afwijkingen"; ze straft dan de afwijkers door stigmatisering en repressie.

De industrialisatie van 18de en 19de eeuw voegen hier voor de arbeiders nog enkele eisen aan toe : specialisatie (ten gevolge van arbeidsdeling en machinaal werk), mobiliteit (vrij voor arbeid, vrij van andere hinderpalen), discipline en regelmaat (van de zeer vele "landlopers" die Europa doorkruisten, wil men geschikte fabrieksarbeiders maken voor wie uurwerk en reglementen duidelijke bakens plaatsen).

VI. ASPEKTEN VAN BEÏNVLOEDING BIJ AGOGISCHE AKTIVITEITEN

Men heeft de geschiedenis van het maatschappelijk werk wel eens schematisch gesintetiseerd als : "van armenzorg naar welzijnswerk". Naargelang deze geschiedenis vordert en overeenkomend met een bepaald stadium van ontwikkeling, worden wel steeds nieuwe aksenten gelegd. De factoren die bij de agogische beïnvloeding meespelen, blijven toch wel steeds dezelfde (ze liggen reeds besloten in wat in §4 gezegd werd) : men wenst het fysieke voortbestaan van de arbeiders te verzekeren (deze faktor stond vooral in de 19de eeuw op de voorgrond), men wil hun slijtage voorkomen of er ten minste aan verhelpen (hier toe dient het maatschappelijk werk en de - al dan niet geestelijke - gezondheidszorg), minder geschikten moeten tot arbeidskrachten omgeturnd worden (door reklassering en kinder- en jeugdbescherming), er wordt gestreefd naar kwalifikatie - vooral qua intensiteit - van de arbeidskrachten, de ontspanning via buurt- en clubhuiswerk staat in funktie van de rekuperatie, en een deel van de socialisatie wordt ook door de welzijnssektor gedragen.

Het niveau van welzijn zal samenhangen met het niveau van de algemene maatschappelijke ontwikkeling en met de eisen van een zich ontwikkelend produktieproces, anderzijds ook met moment, niveau en mate van de arbeidersstrijd voor betere levensomstandigheden.

VII. HISTORISCHE EVOLUTIE.

7.1. Krachtlijnen.

Op dit gebied is door Michielse belangrijk historisch opzoekingswerk geleverd met het oog op de andragogische sektor in Nederland. Voor Vlaanderen ontbreekt tot nog toe gelijkaardig

werk, maar een en ander wijst er op, dat de evolutie misschien wel in haar verschijningsvorm verschilt (ik denk hierbij bv. aan de overheersende positie van de katholieke kerk en haar instituties die soms een alleenrecht verworven hadden op dit terrein), maar niet in haar fundamentele structuur. Van Michielses werk uitgaande kunnen een zestal karakteristieken van deze evolutie afgeleid worden.

7.1.1. Aparte sektor : Het welzijnswerk heeft zich als aparte sektor trachten los te maken van de armenzorg en het "armenluchtje" dat hier steeds aan gekleefd heeft - soms meer door naamverandering dan in zijn eigenlijk functioneren. De sektor vindt nog steeds de meeste cliënten bij degenen die in onze maatschappij als niet of minder produktief worden beschouwd (zie §5) : bejaarden, werklozen, gehandicapten, probleemgezinnen, achtergebleven streken en buurten, degenen die vaak als "kansarmen" worden aangeduid.

7.1.2. Professionalisering : Waar welzijnswerk vroeger vooral vrijetijdsbesteding was - wat verklaart dat men er vooral vrouwen uit de bourgeoisie aantrof, die inderdaad door hun maatschappelijke situatie vrije tijd zat hadden -, werd het stilaan overgelaten aan beroepsmensen met een opleiding - vaker afkomstig uit midden-groepen dan uit de eigenlijke bourgeoisie (faktor die weer eens de ambivalentie in de hand zal werken).

7.1.3. Koncentratie en schaalvergroting : Zodra bv. sociale voorzieningen als recht gezien worden, zal het maatschappelijk werk op veel ruimere schaal bedreven worden dan de vroegere vaak individuele hulpverlening. Het volgt daarin trouwens een trend die ook in staat en bedrijfsleven waargenomen wordt.

7.1.4. Uitgroei tot kollektieve voorzieningen, maar tevens botsing op de grenzen van de zgn. welvaartsstaat, waarbij herstructurering, bezuiniging en de beheersingsideologie (zie §8) een echte uitgroei belemmeren en soms eens terug-

schroeven (de problemen rondom werkloosheidsuitkeringen zijn hiervan een illustratie : ze worden toegestaan mits een aantal voorwaarden van aanpassing; stilaan ontstaat in een crisissituatie een tendens om een aantal verworvenheden op de helling te zetten).

7.1.5. Differentiatie en verwetenschappelijking van het werk : Vooral de (sociale) psychologie stelt hiervoor een aantal technieken ter beschikking, die niet altijd zo onschuldig en waardenvrij zijn als ze voorgesteld worden. Hun herkomst uit de Verenigde Staten, waar ze tussen de wereldoorlogen ontstonden vanuit de noodzaak de bevolking aan te passen aan snel om zich heen grijpende economische en technologische ontwikkelingen, brengen Achterhuis tot een vergelijking met het Marshallplan en tot een waarschuwend stem over de "social marketing" of "welzijnsmarketing". Al worden social case work, social group work, community organisation, planned change, trainingsgroepen... in handboeken voor maatschappelijke werkers meestal behandeld als louter technieken, die zelfs met formele begrippen kunnen beschreven worden, ze werken niet in een sociaal vakuüm en behoren meer tot het terrein van de manipulatie dan tot dat van de hulpverlening. Niet alleen zijn ze het produkt van een bepaalde maatschappij, ze zijn tevens in gans hun waardenstructuur georiënteerd op haar instandhouding en verderzetting. Het blijft een discussiepunt bij kritisch ingestelde agogen, of ze van hun oorspronkelijke bedoelingen kunnen losgeweekt worden en in dienst gesteld van emancipatorisch werk, ofwel of ze zo van de beheersingsideologie doordrongen zijn, dat ze hun mogelijke neutraliteit als middel volledig verloren hebben en alleen nog voor beheersing en aanpassing kunnen aangewend worden.

7.1.6. Voorkomen van verzet : Elk historisch overzicht mondt steeds uit in de vaststelling, dat agogische activiteiten steeds weer gebruikt zijn om elk verzet tegen het bestaande systeem te voorkomen. Dit valt duidelijkst op, als men vaststelt dat in de achtergrondsliteratuur de klassenstrijd zo goed als altijd geloofend of verzwegen wordt.

7.2. Houding van de arbeidersbeweging.

Reeds van bij haar begin heeft de georganiseerde arbeidersbeweging eigen welzijnsvoorzieningen in het leven geroepen (verenigingen tot drankbestrijding, koöperatieven, aanzet tot ziekenbonden). Haar houding tegen het bestaande welzijnswerk heeft steeds sterk geschommeld naargelang het moment van ontwikkeling, naargelang het niveau van bewustzijn en naargelang het tipe beweging en de mate van reformisme. Ruw geschetst kan gezegd worden dat ze zich voor de Tweede Wereldoorlog nogal afzijdig gehouden heeft, omdat ze een totaal andere instelling had tegenover de behoeften aan vorming en ontwikkeling dan de burgerlijk geïnspireerde ideologie. Niet alleen uitte ze haar afkeer voor het vernederend karakter van de traditionele welzijnszorg, ze wou ook de hoofdzakelijk individuele emancipatie door vorming en hulpverlening vervangen door een bevrijding van de ganse arbeidersklasse, wat ze slechts mogelijk achtte door en in de klassenstrijd, door verhoging van het klassebewustzijn en door kollektieve voorzieningen, die trouwens een permanente waakzaamheid vereisen.

Na Wereldoorlog 2 zien we veel meer ontwikkelingswerk gebeuren binnen de arbeidersorganisaties (o.m. waar de burgerlijke maatschappij tekortschiet). Dit echter al te vaak ten koste van een revolutionair perspectief, zodat de beheersingsidee gaat overheersen boven de bevrijdingsidee.

7.3. Ontwikkeling van kritische tendensen.

Alhoewel de kritiek op het welzijnswerk vooral buiten de eigenlijke sektor impulsen kreeg (vanwege bv. bewegingen van vrouwen, homoseksuelen, patiënten, huurders), ontstond op het einde van de zestiger jaren ook binnen de welzijnssector een duidelijk kritische instelling. Simptomen hiervan zijn o.a. de omvorming van een aantal instituten tot maatschappijkritische kernen (bv. Volkshogeschool Elcker-ik); de wil tot sociale

aktie en politiserend vormingswerk, dat een veel structureler benadering voorstaat; de bewegingen van welzijnswerkers, waarvan het ontstaan samenhangt met de algemene beweging en de algemene tegenstellingen binnen de maatschappij en met het ontstaan van een vrij grote groep loonafhankelijke werkers. In verband met dit laatste punt, kan gewezen worden op de verdedigingsrefleks als bezuiniging in de welzijnssector dreigt (ten gevolge van economische recessie); des te meer valt de lage syndikalisatiegraad op (in Nederland is niet de helft lid van een vakbond, vgl. het opstel van Huijg in De Kler & Van der Zande) - wat niet los kan gezien worden van een bepaalde wens om afstand te houden van de eigenlijke arbeiders.

Bekend geworden is vooral de zgn. alternatieve hulpverlening, waar ondertussen ook wel wat scherpe kantjes afgeslepen zijn en die voortdurend bedreigd wordt door inkapseling, o.m. langs de nochtans onvermijdelijke subsidiëring om. Het verzamelwerk van De Kler & Van der Zander herhaalt in ongeveer elk opstel deze zandst tot inkapseling en rekuperatie, zodat elke auteur zich de vraag stelt of de alternatieve hulpverlening wel zo "alternatief" is. In elk geval houdt ze een terechte kritiek op de bureaucratisering van de hulpverlening in, houdt ze zich vrijer van uitzichtbelemmerende methodes, is ze minder gebonden aan een dwingend opgelegd werkpatroon, en laat ze zich leiden door minder konventionele methodes en inzichten (bv. tegenover abortus, minderjarigheid, drugs). Ze is niet altijd op een hard maatschappijkritisch standpunt blijven staan, en soms vergleden naar de "zachte sektor", naar een soort nieuwe mistiek en versluiering door eenzijdige nadruk op microsociale relaties (i.p.v. structuren) en op kleinschaligheid. De alternatieve hulpverlener laat nog al te vaak zijn cliënt onmondig, verdedigt hem als een soort beter advocaat en wijst hem soms terug naar de maatschappij waar hij zelf niet achter staat.

Toch vult de alternatieve hulpverlening ongetwijfeld een leemte en er kan een belangrijke sociale impuls van uitgaan. De Kler en Van der Zande sluiten de soms kontradictorische opstellen af met een aantal eigen stellingnamen, onder meer : "die hulpverlening moet deskundig gegeven worden, dat kan door niet opgeleide vrijwilligers, maar vakkundige inbreng en uitvoering is van veel meer belang; daarvoor is geld nodig (subsidie), geld om niet te vervallen in een linkse vorm van charitas en dat nodig is voor het apparaat en voor de loonkosten (een sociale vorm van belastingbesteding); wat in de realiteit kan, moet bepalend zijn voor wat gedaan wordt : wel kritische hulpverlening en actie, maar geen overspannen heilsverwachting van de politiek in de hulpverlening ; kritiek op de gevestigde hulpverlening is waar nodig niet slechts aan te raden maar noodzakelijk, kritiek op andere vormen van hulpverlening mag echter nooit betekenen dat gezamenlijke, objectieve belangen uit het oog verloren worden." (p. 211).

VIII. DE BEHEERSINGSIDEE.

De term beheersingsidee - die reeds enkele malen gebruikt werd en als achtergrond in voorgaande beschouwingen aanwezig was - wordt gebruikt voor de sociale controleprocessen die gericht zijn op de handhaving van de sociale ongelijkheid en op voorkoming of ontkrachting van verzet ertegen. Dit kan gebeuren door ongelijkheidsproblemen uit de maatschappij als individueel van aard voor te stellen, te beschrijven en te verklaren : mensen hebben minder macht, geld, aanzien... omdat ze dom, achterlijk, werkschuw, neurotisch... zijn. Voor dit mechanisme van versluiering gebruiken een aantal auteurs het begrip : individualisering (Bolten; Nijhof, die dit vooral uitwerkt met het oog op psychiatrie).

Gevolg van individualisering is dat de spanningen binnen het systeem zich niet kunnen ont-

wikkelen tot openlijke sociale conflicten en dat het sociaal systeem dus gevrijwaard blijft van pogingen tot ingrijpende verandering.

Sociale problemen zoals deviantie (afwijking van normen, van sociale verwachtingen) zijn in wezen politieke problemen. Het opstellen van normen en vooral het handhaven ervan - met behulp van een gans apparaat van ordehandhavers (niet alleen het juridisch apparaat, maar ook bv. psychologen, moralisten en maatschappelijke werkers) - hangen samen met de kwestie van politieke en economische macht. Toch wordt zoveel mogelijk gekamoufleerd, dat de machthebbers een moreel oordeel uitbrengen vanuit een machtspositie (wanneer bv. geëtiketteerd of gestigmatiseerd wordt), dit met duidelijke sociale en sanktionerende gevolgen (bv. de transformatie tot devianten). Er zou duidelijk moeten onderzocht en gesteld worden, vanuit welke uitgangspunten dergelijke oordelen uitgebracht worden (bv. het recht op eigendom, de heiligheid van het gezin). Op die wijze zouden de belangen- en waarden-tegenstellingen duidelijker worden.

Pearson vergelijkt de angst en afkeer voor deviantie met de 19de-eeuwse houding tegenover het "gepeupel", de "paupers"; de "vagebonden". Deze houding was kenmerkend voor de mislukking om een nieuw menstipe te scheppen (cf. §5) : de stabiele, regelmatige en onderworpen arbeider. Welzijnzorg ontstond toen als afleiding ("tot goed vermaak"), als middel tot bevordering en handhaving van stabiele werkgewoontes en -bekwaamheden, tot inperking van de invloed van de vakbonden en tot voorkoming van stakingen.

IX. MAATSCHAPPIJKRITIEK

Nadenken over het welzijnswerk en over de functie van dit welzijnswerk in zijn maatschappij leidt tot maatschappijkritiek. Toch kan dergelijke kritiek nog op elk ogenblik in zeer verschillende richting en perspectief evolueren. Een paar mogelijkheden worden hier vermeld.

9.1. Rekuperatie : De opmerkingen over alternatieve hulpverlening (7.3.) en het Marcusiaans begrip "repressieve tolerantie" volstaan om op het permanente risico van inkapseling van alle kritische tendenzen te wijzen.

9.2. Afwending van de huidige maatschappij : De zgn. drop-out-ideologie (het uittreden uit de bestaande maatschappijstructuren) mondt meestal uit in een verheerlijking van het vroegere in een vorm waarin dit nooit bestaan heeft. Deze tendens sluit goed aan bij de retromode, die ook haar weg gevonden heeft in het historische werk (zie Michielsens bespreking van Van Isackers bestseller "Mijn land in de kering" in het Vlaams Marxistisch Tijdschrift XII, 3). Pearson gebruikt hiervoor de term : "sociologische pastorale". De lof van het platteland, het dorp, de buurt, de familieklan... verzwijgt systematisch de negatieve kanten van deze samenlevingsvormen, brengt hen niet in verband met de ruimere maatschappijordening, en maakt deel uit van het mistifiërend karakter van de "zachte" alternatieve sektor. Terecht brengt Pearson dit verschijnsel in verband met de angst van de bourgeoisie voor de politieke instabiliteit van nieuwe sociale levensvormen zoals die bv. in de stad en bij een dicht op elkaar levend proletariaat voorkomen.

9.3. Tendens naar fundamentele maatschappijverandering : De kritiek kan echter ook uitmonden in de overtuiging dat ernstige oplossingen van sociale problemen niet mogelijk zijn binnen de bestaande sociale structuren en dat emanciperend welzijnswerk moet uitgaan naar de bevrijding van onderdrukten. Enkele voorbeelden ter illustratie : de behoefte aan ruimte voor ontspanning en spel voor volwassenen en kinderen (o.a. groene zones) botst tegen het particulier grondbezit; steeds meer mensen komen met depressies bij allerlei hulpverleningsorganismen terecht, terwijl de oorzaak hiervan gelegen is in het onzeker sociaal klimaat met permanente dreiging van bedrijfssluitingen en werkloosheid; de ontplooiing van vrouwen wordt voortdurend afge-

remd (zodat ze verschijnselen die als "neurotisch" beschreven worden, gaan vertonen), doch kan slechts mogelijk gemaakt worden door uitbouw en uitbreiding van kollektieve voorzieningen (qua maaltijdverschaffing en kinderopvang). Doordenken over al deze problemen leidt tot bewustzijn van de noodzaak aan politieke oplossingen.

X. HET DUBBELKARAKTER VAN HET WELZIJNSWERK.

Meer dan eens werd er in voorgaande beschouwingen op gewezen (vooral in §4.1. en 7.1.), hoezeer het welzijnswerk een tegenstelling inhoudt tussen de motieven van zijn ontstaan en de nieuwe tendensen die zich voorgedaan hebben door zijn ontwikkeling. Michielse spreekt hier over de "dialektiek van beheersing en emancipatie", zodat de keuze zich niet stelt als beheersing of bevrijding, maar wel als louter beheersing of beheersing en bevrijding. Besef hiervan kan wellicht het defaitisme voorkomen dat veel welzijnswerkers bedreigt ("is het nog zinvol?" vgl. §1).

Ontmoediging is vaak het gevolg van een gebrekkelijk inzicht in dit dubbelkarakter. Men verwacht al te veel van een welzijnswerker, die slechts één element is in de maatschappij en die dan nog gedeeltelijk meewerkt aan de instandhouding van het systeem. Kompleet 'gezond' (= democratisch, eerlijk, open...) werken in een maatschappij die absoluut niet 'gezond' is, behoort tot die onmogelijkheden die men wel eens over het hoofd wil zien. Precies vanuit de ambivalentie van het welzijnswerk kan zich een radikale praktijk ontwikkelen.

De spanning tussen de doeleinden van de welzijnswerker en de noden zoals die door de cliënten ervaren worden, is onvermijdelijk, maar mag niet te groot worden. Daarom moeten die doeleinden steeds weer gekonfronteerd worden met de

realiteit. Dit kan gebeuren door de band tussen de persoonlijke en het politieke te herstellen, niet door individualisering en psychologisering van de sociale problemen, maar integendeel door ze te politiseren. Het zijn sociale problemen in tweeërlei betekenis : door velen ervaren en gedeeld, en door het maatschappelijk systeem veroorzaakt.

Centrale waarden in een radikaler welzijnswerk worden : bewustmaking (het is geen toeval dat meer dan één auteur in Bailey & Brake naar Freire's concept van "conscientization" verwijst), weerbaar maken, solidariteit. Het feminisme heeft de weg gewezen voor een strategie die vertrekt uit de direkte behoeften (vrouwengroepen om de eigen problemen te formuleren) van de betrokkenen, om deze in een ruimer maatschappelijk kader te plaatsen en aldus een bondgenoot-politiek mogelijk te maken op basis van solidariteit. Zeer vaak zitten echter de cliënten van het welzijnswerk zo erg in de knoop met hun problemen, dat actie voor hen onmogelijk is. Maar welzijnswerkers kunnen wel die stap zetten.

Als welzijnswerkers zich op basis van verwante maatschappelijke opties aaneensluiten, kunnen zij de vraag stellen : aan welke kant staan wij ? Op grond van het antwoord op deze vraag kunnen zij zich organiseren, contact opnemen met eventuele cliëntenbonden (waar cliënten weerbaar kunnen gemaakt worden), en bondgenootschappen aangaan met groeperingen die aan dezelfde kant staan (vakbonden, politieke groeperingen, actiegroepen).

Bob CARLIER
maart 1979

VOORNAAMSTE BRONNEN

- ACHTERHUIS, H., Aktuele vragen in verband met het welzijnswerk. In Tijdschrift voor Diplomatie, V, 3, november 1978, pp. 201-217
- BAILEY R. & M. BRAKE (eds.), Radical Social Work. Londen, Edward Arnold, 1975.
- BOLTEN J., Het maatschappelijk werk als ideologische activiteit. In Ter Elfder Ure, XXIV, 1, 1978, pp. 251-260.
- DE BACK J., Taal en afwijkend gedrag. Meppel, Boom, 1973.
- DE KLER H. & I. VAN DER ZANDE (red.), Alternatieve hulpverlening. Teksten en kritiek. Amsterdam, SUA, 1978.
- Elcker-ik, Welzijnswerk : Sleutelen in de marge ? Gent, Volkshogeschool Elcker-ik, 1978.
- GODSCHALCK J. (red.), Sociologie als spiegelgevecht. Opstellen over waardevrijheid en sociologische technieken. Amsterdam, Van Genneep, 1972.
- MICHIELS H., De burger als andragoog. Een geschiedenis van 125 jaar welzijnswerk (1848-1972). Meppel, Boom, 1977.
- NIJHOF G., Individualisering en uitstoting. Een perspectief voor een psychiatrische sociologie. Nijmegen, LINK, 1978.
- PEARSON G., The Deviant Imagination. Londen, Macmillan, 1975 = Het ongekamde denken. Over welzijnswerk en de onaangepaste mens. Meppel, Boom, 1975.
- TER HEINE E. & A. FELLING, Individualisering of politisering van welzijnswerk. In Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, december 1977, pp. 37-41.